

OLEKSANDR SEDLIAR

Biblioteka Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu
im. Iwana Franki

Działalność wydawnicza i publikacje Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego w latach 1875–1885 – ujęcie ogólne

Streszczenie. W niniejszym tekście charakteryzuję skrótowo działalność wydawniczą oraz publikacje (książki niewielkich rozmiarów i objętości, publikowane z comiesięczną częstotliwością) ukraińskiego Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego w okresie pierwszych 10 lat jego funkcjonowania. Było to stowarzyszenie rusofilskie, działało w Galicji Wschodniej i realizowało zadania oświatowe na rzecz miejscowych Ukraińców (Rusinów), zarówno ze środowisk miejskich, jak i wiejskich. Główną formę wykonawczą stanowiło wydawanie i rozpowszechnianie broszur o nastawieniu popularyzatorskim. Autorami byli przeważnie amatorzy, ale tematyka była rozległa. Wkraczała w różne obszary wiedzy – w ujęciu popularnym i z zachętą do czytania.

W początkach lat 80. XIX wieku zaostrzyła się na tych obszarach walka polityczna. Władze regionalne zaczęły silniej przeciwdziałać przedsięwzięciom rusofilskim, co miało wpływ również na stosowne wyprofilowanie edytorskiej działalności Towarzystwa. Znaczenie miał także wzrost środowiskowej aktywności społecznej oraz istotne powiększenie się publiczności czytającej. Nie bez wpływu pozostawała też oferta konkurencyjna ze strony innych organizacji oświatowych – ukraińskich oraz polskich.

Słowa kluczowe: działalność oświatowa w XIX wieku, dzieje ukraińskiego ruchu wydawniczego, Galicja Wschodnia, popularna literatura „dla ludu”, rusofilstwo w Galicji Wschodniej, Towarzystwo im. Mychajła Kaczkowskiego.

W dniu 8 (20) sierpnia 1874 roku w Kołomyi odbyło się inauguracyjne zebranie Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego – ukraińskiej¹ organizacji społecznej, która miała zająć się działalnością oświatową na rzecz

---

¹ Nazwy: Ukraina, Ukraińcy – pojawiły się dopiero na przełomie XIX i XX wieku. Wcześniej mówiono Rusini lub Małorusini. Ale dzisiaj to nie jest czytelne. Dlatego umownie przyjmuję określenie *Ukraińcy* dla odróżnienia od Rosjan. Natomiast zachowuję autorские sformułowanie *rusofilstwo*, ponieważ ma charakter ogólnoruski [przyp. tłumacza].

galicyjskich Ukraińców, przede wszystkim poprzez wydawanie taniej literatury popularnej „dla ludu”. Nie była to w tym regionie pierwsza taka organizacja. Z podobnymi intencjami funkcjonowało już wcześniej Towarzystwo Macierzy Galicyjsko-Ruskiej (Hałycko-Ruska Matycia) – od 1848 roku, zorientowane głównie na inteligencję – oraz (od 1868 roku) ukraińskie Towarzystwo Prosvita (tj. Oświata).

W tym samym czasie, a szczególnie w latach 80. XIX wieku, rozwijała się równolegle działalność polskich stowarzyszeń oświatowych (Towarzystwo Mrówka, Towarzystwo Kółek Rolniczych, Towarzystwo Oświaty Ludowej, Komitet Działek Ludowych, Macierz Polska i inne). Miały podobne zadania jak Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego, były więc konkurencyjne – mniej lub bardziej rozszerzając swoje wpływy (oraz piśmiennictwo) na tamtejszych Ukraińców.

Sygnalizuję to, jakkolwiek moim głównym zamiarem jest syntetyczna charakterystyka – oraz przegląd publikacji: liczebności i tematyki – Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego. Chcę również dokonać porównania z podobnymi inicjatywami polskimi. Natomiast ramy chronologiczne moich rozważań wpisuję w pierwsze dziesięciolecie działalności wydawniczej Towarzystwa – tj. od ukazania się książki inauguracyjnej w połowie lipca 1875 roku do końca 1885 roku.

Skupiam się na publikacjach Towarzystwa z tego okresu², ale z odniesieniami również do innych rusofilskich publikacji periodycznych z tych samych lat, zwłaszcza zaś do gazety „Słowo”. Publikacje z tej gazety są przy tym szczególnie użyteczne również z tego powodu, że dokumentacja działań Towarzystwa w pierwszych latach funkcjonowania jest niekompletna, więc „Słowo” pomaga uzupełniać luki informacyjne.

Współcześni badacze aktywności społecznej galicyjskich Ukraińców w drugiej połowie XIX wieku szczególnie koncentrują się właśnie na działalności Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego. I kojarzą ją zazwyczaj z ogólnym rozwojem ruchów rusofilskich w tym okresie, natomiast efektem przedsięwzięć wydawniczych Towarzystwa poświęcają znacznie mniej uwagi.

Wśród najciekawszych publikacji na ten temat z ostatnich lat warto zasygnalizować monografię badacza ze Lwowa, Oleksa Suchego³, a także

² Б.А. Д[ѣдицкій], *Осмотръ просвѣдательной дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за первыхъ 12 лѣтъ его существованья*, I. Львовская Ставропигія и 300-лѣтній праздникъ еи существованья. Оповѣданье Богдана А. Дѣдицкаго, члена Ставропигійскаго Института. II. Счастный Потоцкій и Христина Коморовска. Историчне оповѣданье Василя Чернецаго, [Львѣвъ 1886], (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Декабрь 1885 и Январь 1886. Ч. 121 и 122), с. 70–84.

³ О. Сухий, *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті)*, Львів 2003, 498 с.

opracowanie⁴ oraz zbiorów tekstów historyka z Tarnopola, Wołodymira Łukasziwa. Jedna z tych publikacji odnosi się w całości i bezpośrednio do wydawniczej aktywności Towarzystwa⁵. Jakkolwiek jednak analizy Łukasziwa odnoszą się do wielu rozmaitych przejawów działalności Towarzystwa i to w okresie aż 40 lat (1874–1914), to jego uwagi o pierwszym okresie funkcjonowania tego stowarzyszenia nie są wystarczające.

Generalnie ukraińscy historycy oraz księgoznawcy, charakteryzując oświatową i wydawniczą działalność galicyjskich organizacji społecznych w latach 70. i 80. XIX wieku, nie przedstawili jeszcze opracowań dostatecznie kompletnych. Natomiast są takie – autorstwa uczonych polskich. Szczególnie interesująca jest zwłaszcza monografia Jerzego Potoczego⁶, w której szczegółowo scharakteryzowano specyfikę przedsięwzięć oświatowych rozmaitych towarzystw oraz tematykę inicjatyw wydawniczych – przeważnie polskich, ale także ukraińskiej Prosvity. Jednak Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego zostało tam potraktowane pobieżnie.

Działalność wydawnicza Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego

Edytorstwo było jednym z głównych zadań Towarzystwa. Żeby zrealizować powinności, określone w statucie z 1875 roku – mianowicie upowszechnianie oświaty, szerzenie zasad etyki oraz kształtowanie społecznej świadomości – Towarzystwo miało przede wszystkim wydawać „popularne i tanie książki o charakterze religijno-moralnym, popularno-naukowym, praktycznym, a także beletrystykę”⁷. Bezpośrednio zaś naborem tekstów, redagowaniem, organizacją druku i rozpowszechnianiem miał zajmować się specjalnie powołany Wydział Towarzystwa.

---

⁴ В.Я. Лукашів, *Діяльність „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.)*: автореферат дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.01 „Історія України”, Тернопіль 2014, 16 с.

⁵ В. Лукашів, *Видавнича діяльність „Товариства ім. М. Качковського” (друга половина XIX – початок XX ст.)*, Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодні)”, [редактор проф. І.С. Зуляк], Тернопіль 2012, ч. II, с. 172–177.

⁶ J. Potoczny, *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918)*, Rzeszów 1998 (Galicja i jej dziedzictwo, t. 10), 331 s.

⁷ *Статуты Общества имени Михаила Качковского въ Коломыѣ*, И. Наумовичъ, Съ Богомыѣ, Коломыѣ 1875, (Изданій Общества имени Мих. Качковского въ Коломыѣ ч. I), с. 11.

Program oświatowy Towarzystwa został określony ramowo w statucie, a szczegółowo – w publikacjach pierwszego przewodniczącego ks. Iwana Naumowicza. Jednak inni autorzy przeważnie traktowali te programowe założenia powierzchownie i schematycznie. Ich zdaniem obowiązki autorskie miały polegać na:

- dostarczaniu czytelnikom nowej, aktualnej wiedzy – z zakresu gospodarstwa wiejskiego, przyrodoznawstwa, ustroju i polityki państwa oraz historii Rusi,

- wzbogacaniu moralnej świadomości czytelników – więc szerzeniu chrześcijańskich zasad postępowania, propagowaniu pracowitości, zaciekawianiu wiedzą, a także na lansowaniu szacunku dla państwa i Cerkwi.

Za pozorną klarownością tak sformułowanych zamierzeń kryło się jednak uproszczenie problemów. Tym bardziej, że wśród autorów było niewiele osób, które zawodowo zajmowały się zagadnieniami, o których pisali.

Publikacje, które miały zaznajomić ukraińskich (rusińskich) mieszkańców regionu z nowymi dla nich informacjami prawniczymi, gospodarczymi oraz historycznymi, były przeważnie, w mniejszym lub większym stopniu, kompilacjami z opracowań obcojęzycznych – polskich, niemieckich i rosyjskich. Autorskie rozeznanie warunków życia tamtejszych czytelników bywało zazwyczaj niewielkie, a z tego wynikało niedostateczne dostosowanie tekstów do nastawień publiczności i tym samym ograniczenie ich użyteczności. Poza tym autorzy nie zawsze umieli rozpoznać sposób myślenia oraz umiejętności czytelników: pisywali teksty jakby dla siebie. Propozycje lekturowe były więc raczej nakierowane na odbiorców z kręgów inteligenckich, ale mimo to nie brakowało w nich uproszczeń. Zwłaszcza publikacje o charakterze moralizatorskim i dydaktycznym (w szczególności nowele i opowiadania) były przesadnie sentymentalne oraz naiwnie idealistyczne, a niektóre zestawiały trywialne rejestry ludzkich wad z wykazami grożących grzesznikom kar. Wszystko to wywoływało niezadowolenie czytelników i na zebraniu ogólnym Towarzystwa w 1884 roku katecheta gimnazjum tarnopolskiego ks. Wasil Kopitczak podpowiadał autorom zmianę stylu pisania – zalecając, żeby nie traktowali odbiorców jak dzieci⁸.

Pierwsza książka nakładem Towarzystwa – *Z Bogom* o. I. Naumowicza – ukazała się w lipcu 1875 roku. Od 1876 roku kolejne prace postanowiono wydawać w cyklu comiesięcznym: po jednej. Tej zasady przestrzegano

---

⁸ Генеральное собрание членовъ Общества им. Михаила Качковскаго въ Тернополь, 17 (29) сентября т. г., „Слово”, 1884, 20 сентября (2 октября), с. 1; 22 сентября (4 октября), с. 2.

i później, zatem edycje nabrały charakteru periodycznego i były sygnowane jako Wydawnictwa Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego (Izdania Obszczestwa im. Mychajła Kaczkowskocho). Jednak dla obniżenia kosztów druku oraz wysyłki, właściwie co roku zdarzały się wydania dwutekstowe i wtedy: w trybie dwumiesięcznym.

Z rejestru tytułów książek Towarzystwa wydanych w latach 1875–1885⁹ – opublikowanego przez przewodniczącego Towarzystwa, Bogdana Didickiego – wynika, że było ich łącznie 124. Ta liczba obejmowała 92 wydania regularne (razem z podwójnymi), publikowane przez 122 miesiące, oraz dwie książki dodatkowe (z lat 1882 i 1885). Wszystkie – wyjąwszy 12 z lat 1876–1877 – miały objętość 32 stron (1 arkusz wyd.). Corocznie ukazywało się drukiem 17–18 arkuszy wydawniczych, przy średnim wymiarze 1,4–1,5 arkusza.

Nakłady zależały od liczby członków Towarzystwa. Cztery pierwsze książki wydano w nakładach 10 tys. egz. – ogromnych jak na środowisko galicyjskich Ukraińców – z myślą o rychłym zwiększeniu liczby członków Towarzystwa. Wkrótce jednak okazało się, że nadzieje były płonne i nakłady późniejsze wahały się od 4 tys. do 8 tys. egz.

Kierownictwo Towarzystwa starało się konkretyzować możliwe koszty wydawnicze i porównywać je z liczbą członków stowarzyszenia oraz z ich możliwościami finansowymi. Od 1879 roku jeszcze usilniej starano się zachować balans pomiędzy wydatkami wydawniczymi i wpływami. W rezultacie koszty zostały obniżone, ale i wysokości nakładów również. Ostatecznie drukowano tyle egzemplarzy, żeby wystarczyło dla płatników składek członkowskich, natomiast niewielką nadwyżkę przekazywano do księgarń i czyteln.

Lista autorów piszących dla Towarzystwa jest dosyć długa. To przede wszystkim członkowie komitetu redakcyjnego: redaktorzy ukraińskich czasopism Michajło Klemertowicz i Osip Monczałowski, pedagogzy Ewgen Zgarskij i Dmitro Winckowskij oraz członkowie ukraińskich stowarzyszeń Stiepan Łabasz i Bogdan Didicki. Oprócz nich najczęściej dla Towarzystwa pisywali duchowni grekokatolicy Iwan Naumowicz oraz Ignatij Gałka. Spośród innych autorów warto też wspomnieć duchownych Wenedikta Rużickiego, Pawła Jasienickiego i Henricha Polańskiego, a także nauczyciela Dmitra Tretiaka i lekarza Kornuła Mierunowicza.

Niektóre teksty podpisywano tylko kryptonimami, ale większość autorów jest rozpoznawalna. Wiadomo na przykład, że ze wsi pochodzili tylko nieliczni autorzy, którzy przeważnie nadsyłali krótkie opowiadania

---

⁹ Б.А. Д[ьдичкій], *op.cit.*

lub wiersze. Generalnie zaś – z wyjątkiem kilku dziennikarzy – autorzy piszący dla Towarzystwa nie zajmowali się pisarstwem profesjonalnie. Niemniej jednak niektórzy, jak Dmitro Winckowski, Ewgen Zgarskij, Bogdan Didicki, Ignatij Gałka, a zwłaszcza Iwan Naumowicz, publikowali dużo także poza Towarzystwem im. Michajła Kaczkowskiego. Z kolei redakcja często zwracała się o wypowiedzi do różnych osób, a nierzadko zamawiała też teksty na ściśle określone tematy.

Pierwsze dwie książki Towarzystwa wyszły w 1875 roku z drukarni Michajła Biłousa w Kołomyi. Wszystkie pozostałe natomiast – z drukarni Instytutu Stauropigijskiego we Lwowie. Wydruki oprawiano broszurowo i przekazywano Towarzystwu do rozpowszechniania. Wydział Towarzystwa płacił honoraria korektorom, a czasami również redaktorom wydań. Były też honoraria autorskie, ale niewysokie – od 10 do 50 złotych reńskich (guldenów) – nie miały więc siły motywacyjnej. Ci autorzy zatem, którzy w reakcji na apele Towarzystwa nadsyłali swoje teksty, traktowali to przede wszystkim jako akt patriotyzmu oraz społecznego i narodowego obowiązku.

Tematyka publikacji Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego

W założeniu to zgromadzenie ogólne oraz specjalny wydział Towarzystwa miały ustalać program wydawniczy¹⁰ i sugerować pożądaną tematykę potencjalnym autorom. W praktyce jednak – ze względu na ograniczony krąg piszących, a także z powodu słabej orientacji kierownictwa Towarzystwa na temat tego, jak zaspokoić informacyjne oczekiwania publiczności – najczęściej prawo wyboru tematyki pozostawiano autorom. Jakkolwiek wydział ze swej strony nieustannie namawiał Ukraińców do publikowania, komitet redakcyjny zaś starannie przeglądał wszystkie nadsyłane rękopisy, starając się autorów nie zniechęcać. I wprawdzie ostatecznie nie publikowano tekstów najślabszych, ale podstawową zasadą odnoszenia się do rękopisów było zachowanie szacunku do autorskich propozycji.

Postawę kierownictwa Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego wobec zasad publikacyjnych trafnie charakteryzuje życzenie wydziału, ogłoszone na zebraniu 2 (14) grudnia 1876 roku: „Chodzi o to, żeby autorzy przesyłali nam takie teksty, jakie ich zdaniem są społeczeństwu szczególnie przydatne. Ponieważ tutaj mieszkają, więc wiedzą najlepiej,

¹⁰ Шестое генеральное собрание Общества имени Михаила Качковского, „Слово”, 1878, 12 (24) августа, с. 1.

co jest publiczności potrzebne i konieczne”¹¹. Ze swej strony zaś komitet redakcyjny oraz wydział starali się tak zbalansować program wydawniczy, żeby w skali roku znalazła się tam tematyka popularnonaukowa, praktyczno-gospodarcza oraz literacko-edukacyjna.

Charakter publikacji Towarzystwa ilustruje tabela 1. W zestawieniu zawartości wszystkich regularnych broszur (92 książki, 122 wydania) ujawniają się tematyczne priorytety wydawnictwa oraz ich zmienność w czasie. Objętość każdej broszury została zmierzona na stronach formatu 32 – więc objętość broszur z okresu 1876/1877 (format 16) pomnożyłem dwukrotnie.

Aby zniwelować wpływ sygnałów, dotyczących wydań osobnych, na ogólny obraz statystyczny, teksty z podstawowej grupy tematycznej podzieliłem według pięcioleci. Dzięki temu łatwo zauważyć, że priorytety z pierwszego pięciolecia są inne aniżeli te z drugiego.

Znacząco mianowicie zmniejszył się udział publikacji o tematyce społeczno-politycznej i edukacyjnej (niemal 2,5 razy) oraz gospodarczej (2,3 razy). Natomiast pojawiło się znacząco więcej (prawie dwukrotnie) opracowań dotyczących historii Rusi oraz biografistyki, a także tekstów o nastawieniu religijno-wychowawczym (w tym: żywoty świętych) – dwukrotnie – oraz poezji. Inne teksty – literacko-dydaktyczne, przyrodoznawcze oraz poradniki prawne, a także informacje o działalności Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego – wydawano z taką samą intensywnością jak uprzednio.

Dostrzeżonych rozbieżności nie da się przypisać korektom programu oświatowo-wydawniczego Towarzystwa na początku lat 80., bo nie widać takich zmian ani w stosownych zapisach statutowych, ani w uchwałach zebrań plenarnych. Powody były więc inne. Po pierwsze, z początkiem lat 80. XIX wieku wyraźnie wzrosła aktywność społeczna, narodowo-kulturalna, oraz polityczna galicyjskich Ukraińców. Ukrainofile stopniowo przejmowali inicjatywę od rusofilów – a ci z kolei musieli intensyfikować poczynania własne, żeby nie utracić wpływów w miejscowym społeczeństwie.

Konserwatywni rusofile zwracali szczególną uwagę na historię, sugerując, że galicyjscy Rusini zawsze należeli do wszechruskiego obszaru narodowo-kulturowego, a nie: polskiego bądź ukraińskiego – z konkluzją, że tak też powinno być nadal. Dlatego szczególnie popularyzowali opracowania historii Wszechrusi, podkreślając zasługi książąt Rurykowiczów, a jednocześnie sygnalizując niesprawiedliwości wobec Ukraińców i podkreślając ich nierówne prawa w Królestwie Polskim oraz w Rzeczypospolitej od połowy XIV do końca XVIII wieku.

---

¹¹ „Słowo”, 8{12} grudnia 1876, s. 3.

Tabela 1. Struktura tematyczna publikacji Towarzystwa im. Michała Kaczkowskiego w latach 1875–1885

Rok	Tematyka społeczno-polityczna i edukacyjna	Historia Rusi, biografie znanych działaczy	Historia powszechna	Geografia	Przyrodoznawstwo, ochrona środowia	Ustrój państwa, wyroczniki prawne	Gospodarowanie	Szkola, oświata, rodzina, wychowanie dzieci	Tematyka religijno-wychowawcza	Opowieści dydaktyczne	Poezje, pieśni	Utwory sceniczne	Etnografia, folklor	Informacje o Towarzystwie im. Michała Kaczkowskiego	Różne	Ogółem
1875/76	52	–	–	–	–	61,5	111	–	21,5	135	–	–	–	32	–	413
1876/77	62	117	–	–	106	–	36	–	–	373	2	–	–	35	3	764
1877 (05–12)	39	60	–	–	6	7	88,5	9,5	–	198	3	–	–	18	–	429
1878	100	–	–	–	41,5	–	188	7,5	63	43,5	10,5	49	–	32	–	535
1879	156	58	5,5	15,5	–	–	103	6	28	74	18	20,5	14	16	8,5	523
1880	117,5	1,5	83,5	60,5	–	88	152	–	12,5	31	4	–	–	19	13,5	583
1875–1880 i 01.1881	526,5	236,5	89	76	153,5	156,5	678,5	23	125	854,5	37,5	69,5	14	152	25	3247
%	16,2	7,3	2,7	2,3	4,7	4,8	20,9	0,7	3,9	26,3	1,1	2,1	0,4	4,7	0,8	100
1881 (02–12)	51,5	181	–	36,5	–	68	81	–	–	83	–	–	–	25	15	541
1882	–	–	–	–	34	–	139	–	45	271	–	–	–	30	1	520
1883	–	7	–	–	26	39	–	38	45	168	184	–	–	6	4	526
1884	19,5	75	–	–	92	18	–	6	73	119	–	–	59,5	32	47	541
1885 i 01.1886	110	123	–	–	2	1	30,5	15	56	173	15	–	5	32,5	61	624
1881–1885	181	386	–	36,5	154	126	250,5	59	219	814	199	–	64,5	125,5	128	2752
%	6,6	14	0	1,3	5,6	4,6	9,1	2,1	8	29,6	7,2	0	2,3	4,6	4,7	100
1875–1885	707,5	622,5	89	112,5	307,5	282,5	929	82	344	1668,5	236,5	69,5	78,5	277,5	153	5999
%	11,8	10,4	1,5	1,9	5,1	4,7	15,5	1,4	5,7	27,8	4	1,2	1,3	4,6	2,6	100

* W tym: całoroczne kalendarze. Objętość takich kalendarzy: w roku 1884 – 41 s., w roku 1885 – 49 s. Razem 90 stron, tj. 3,3% w latach 1881–1885 i 1,5% w latach 1875–1885. Ogłoszenia reklamowe i kalendarze miesięczne nie zostały w tej liczbie uwzględnione.

Mimo wszystko jednak wyraźnie zmniejszyła się podaż tekstów o charakterze społeczno-politycznym. Dlaczego? Otóż na galicyjskie rusofilstwo negatywny wpływ wywarł tzw. proces Olgi Grabar w 1882 roku, kiedy to najbardziej znanym rusofilom zarzucono zdradę państwa (na rzecz Rosji). I wprawdzie tej rzekomej zdrady ostatecznie nie dowiedziano, jednak kilka osób – w tym z Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego: Iwan Naumowicz oraz Wenedikt Płoszczeński – otrzymało wyroki z innych powodów. W rezultacie mocno wtedy ucierpiała reputacja Towarzystwa i ówczesne kierownictwo obawiało się nawet przymusowej likwidacji przez austriackie władze. Dlatego postanowiono nie wypowiadać się w ogóle na temat galicyjskich problemów i tak było do 1885 roku. A wcześniej w publikacjach Towarzystwa rzeczywiście często sygnalizowano, że Ukraińcy byli w Galicji narodem najbardziej dyskryminowanym – na przekór formalnemu równouprawnieniu.

Nastąpiła redukcja liczby publikacji na temat gospodarstwa wiejskiego. Zapewne dlatego, że większość bieżących zagadnień z tego zakresu została szczegółowo skomentowana już wcześniej: w tekstach z drugiej połowy lat 70. XIX wieku. Natomiast zwiększyła się liczba relacji popularnonaukowych na temat historii Rusi oraz biogramów znanych osobistości. W drugiej połowie lat 80. XIX wieku wzrosła także podaż tekstów o charakterze religijnym, szczególnie żywotów wschodniocerkiewnych świętych. Publikowano również opowiadania o podobnej treści oraz teksty modlitewne.

Wszystko to miało określone przyczyny. Działalność wydawnicza Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego po roku 1882 miała świadczyć o umiarkowaniu tej organizacji oraz o lojalnym stosunku do władz austriackich. Dlatego bardziej niż zagadnienia społeczno-polityczne (poprzednio priorytetowe) eksponowano odtąd problematykę religijno-moralną.

Wśród edytorskich innowacji Towarzystwa dokonanych w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku warto zwrócić uwagę na pojawienie się kalendarzy. Całoroczne kalendarze na lata następne były wtedy bardzo popularne: kupowali je nawet ludzie, których nie interesowały żadne inne wydawnictwa drukowane. Z czasem stały się więc również narzędziem popularyzacji wśród Ukraińców rodzimego języka. A poza tym wydawcy zaczęli umieszczać w kalendarzach teksty o charakterze edukacyjnym.

Dla inteligencji zakup kalendarza ukraińskiego, zamiast np. polskiego, był w pewnym stopniu przejawem świadomości społecznej i narodowej. Z kolei mieszkańcy wsi znajdowali tam rozmaite porady praktyczne. Poza tym były spisy cerkiewnych świąt w obrządku wschodnim, a także wykazy stosowanych miar i wag oraz rejestry jarmarków, a nawet adresy

adwokatów i lekarzy. No i jeszcze trafiały się opowiadania i prezentacje co ważniejszych faktów z historii Rusi oraz wschodniej Cerkwi.

Kalendarze miały duży potencjał edukacyjny i promocyjny, toteż były chętnie wykorzystywane przez liczne organizacje społeczne – i przez Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego również. Od kwietnia 1880 roku na życzenie członków Towarzystwa całoroczne kalendarze ukazywały się już regularnie i to z kilkumiesięcznym wyprzedzeniem¹².

Wprawdzie początkowo, z przyczyn oszczędnościowych, nie wydawano całorocznych kalendarzy w jednej edycji książkowej, ale w 1884 roku ta sytuacja się zmieniła. Kalendarz na 1885 rok wydano jesienią poprzedniego roku już w całości. Kalendarze Towarzystwa były promowane w prasie znacznie intensywniej aniżeli inne publikacje stowarzyszenia. Z kolei kierownictwo Towarzystwa zachęcało członków do wnoszenia zaległych płatności (za darmo egzemplarze otrzymywały tylko osoby bez długów za składki członkowskie), a większy nakład mogło wydać przy wyższym prawdopodobieństwie sprzedaży¹³.

Istotny segment w profilu wydawniczym Towarzystwa stanowiły publikacje o tematyce historycznej. Z tego zakresu warto wspomnieć *Historię Rusi* (do końca X stulecia) autorstwa Ewgena Zgarskiego oraz jego *Historię Rusi Halickiej* za lata 1015–1093. A także – lecz już z innego powodu – *Historię Rusi* Bogdana Didickiego. Otóż wydanie tej książki w 1885 roku wstrzymały władze austriackie i w działalności wydawniczej Towarzystwa było to pierwsze takie zdarzenie. W połowie stycznia prokuratura skonfiskowała cały nakład z powodu rozprawy popularnonaukowej *Ruskij letopis* również autorstwa Bogdana Didickiego. Jako podstawę przywołano stosowny paragraf Kodeksu karnego, zabraniający wzniesienia konfliktów pomiędzy społecznościami narodowymi na terenie cesarstwa.

Książka tego autora była skróconą prezentacją historii Rusi Halickiej od czasów księstwa aż po 1885 rok. Do treści dziejów staroruskich zastrzeżeń nie było. Natomiast relacja ze zdarzeń po 1340 roku, zdaniem prokuratury, miała wydźwięk antypolski i wyzwała antypolskie nastawienia. Protesty i apelacje okazały się nieskuteczne. Najwyższy Sąd Apelacyjny w Wiedniu 14 kwietnia 1885 roku ostatecznie zatwierdził konfiskatę całego nakładu.

¹² Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 11 (23) сентября 1879 до 4 (16) сентября 1880 г., составленный и прочтенный 4 (16) сентября с. г. на VIII генеральномъ Собраніи членовъ въ Коломыѣ председателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово“, 1880, 9 (21) сентября, с. 2.

¹³ „Слово“, 17 lipca 1884, s. 3.

Zakwestionowane fragmenty autor przeredagował na nowo i w kwietniu 1885 roku Towarzystwo usiłowało ponownie wydać tę książkę, pod zmienionym tytułem *Historia Rusi od 1340 r. do 1885 r. – na podstawie kronik*. Jednak i tym razem lwowska prokuratura skonfiskowała nakład, powołując się z kolei na paragraf 24 ustawy o prasie, który nie zezwalał na publikację tekstu już raz skonfiskowanego, nawet jeżeli miałby to być jego wariant skorygowany. Apelacja nie powiodła się również i Towarzystwo musiało wydać dwie książki bez tekstów zakwestionowanych¹⁴. Konfiskaty naraziły Towarzystwo na znaczny uszczerbek finansowy: do 400 złotych reńskich¹⁵. Tym bardziej że nakłady ze stycznia i lutego tegoż roku – ze względu na duże znaczenie przypisywane tym tekstom – zamiast 4 tys. egz. podwojono do 8 tys. egz.

Segment biografistyczny w edycjach Towarzystwa tworzą przede wszystkim: biografia Iwana Snigurskiego – przemyskiego biskupa grekokatolickiego z pierwszej połowy XIX wieku – oraz biogram ks. Antoniego Dobrzańskiego. Z kolei publikacje na temat historii powszechnej niemal w całości odnoszą się do historii Austrii, konkretnie zaś: podwójna książka za grudzień 1880 roku i za styczeń 1881 roku dotyczą rządów cesarza Józefa II.

W tematyce geograficznej sytuje się szczególnie książka za czerwiec 1880 roku *Nowy świat Ameryka*. Otóż galicyjscy Ukraińcy zaczęli wówczas interesować się Ameryką i wyjeżdżać tam do pracy oraz na stałe.

Z kolei w obszarze przyrodoznawstwa mieściły się publikacje na temat podstaw fizyki oraz chemii, a także gleboznawstwa i przyrody jako takiej. Zaś dwie książki z przełomu lat 1876 i 1877 traktowały o fizjologii oraz o higienie.

Towarzystwo publikowało sukcesywnie poradniki omawiające cechy ustroju państwowego i austriackiego prawodawstwa – z objaśnieniami, jak postępować w przypadku starań o wydanie potrzebnych dokumentów. Całe książki lub poszczególne teksty referowały prawa i obowiązki obywateli w stosunku do państwa oraz wobec społeczności lokalnych, a także objaśniały zasady wyboru przedstawicieli do krajowych organów władzy i do austriackiej Rady Państwa. Były też informatory, jak pisać podania i jak gromadzić niezbędne dokumenty.

Istotne znaczenie w działalności Towarzystwa, zwłaszcza w pierwszych latach funkcjonowania, miały publikacje społeczno-polityczne

---

¹⁴ О „русской Лѣтописи”, выданной Обществомъ им. Качковскаго въ 1885 г., С.Г. Шевовичъ, Наука и праця, дорога до счастья, [Львѣвъ 1885], (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за мѣсяць Апрель 1885), с. 55–62.

¹⁵ Ibidem.

i edukacyjne. W gronie aktywistów opracowywano założenia tekstów oraz całych książek w odniesieniu do bieżących problemów egzystowania galicyjskich Ukraińców, do miejscowej działalności społecznej, a także zadań edukacyjnych. Na tej podstawie założyciel i pierwszy przewodniczący Towarzystwa Iwan Naumowicz opracował (jako autor i redaktor) cztery książki pod charakterystycznymi tytułami: *Z Bogiem, Płonie!* (pierwsza i piąta książka za lata 1875–1876), *Silna wola i niestrudzona praca* (grudzień 1877) oraz *Umysłem i połączonymi siłami* (wrzesień i październik 1879). Taki sam charakter – jak jego publikacje – miał długi artykuł ks. Wenedikta Różyckiego *Miłość do Ojczyzny* (czwarty i piąty tom za lata 1876–1877) oraz książki: Dmytra Winckowskiego *Bractwa cerkiewne na Rusi* (maj 1878), ks. Pawła Jasienickiego *Gdzie jest oświecenie, tam jest szczęście* (czerwiec i lipiec 1883) i Bogdana Didickiego *Jak i kogo Ruś Galicyjska wybrała do Rady Państwa 2 czerwca 1885 roku* (czerwiec 1885).

Oświatowy program Towarzystwa trafnie charakteryzują ówczesne hasła: *Ucz się! Módl się! Pracuj! Bądź aktywny!* Taka była kanwa pomysłów na wydawnictwa edukacyjne. Funkcjonowało także piąte hasło, sygnalizujące jeszcze jedną ideę przewodnią, mianowicie *Bądź dobrym Rusinem* (Ukraińcem). Stąd bowiem generowała się problematyka patriotyczna, a także propagowanie szacunku dla rodzimego języka i dla historii oraz dla Cerkwi obrządku wschodniego. W publikacjach Towarzystwa nie brakowało również komentarzy na temat praw społecznych i narodowych.

Autorzy mogli być bardziej lub mniej zaangażowani w omawiane problemy, ale istniała nieprzekraczalna granica. Mianowicie sygnały ukraińskiego patriotyzmu nie powinny były uchodzić za nadmiernie rusofilskie, ani nie mogły być antypolskie. I to był poważny kłopot dla rusofilskich autorów, zwłaszcza podczas sądowej rozprawy w 1882 roku, lecz i później też. I wprawdzie w publikacjach Towarzystwa nie było rozważań ani ocen bezpośrednio narodowo-politycznych, nie analizowano też relacji pomiędzy zbiorowościami etnicznymi w Galicji, ale trudno było ten kontekst ignorować całkowicie. Tym bardziej że Towarzystwo zabiegało o wpływ na ludność ukraińską. Stąd brało się nastawienie na treści (przynajmniej) patriotyczne i z tego wynikały ostrożne uwagi na temat praw obywatelskich oraz narodowych, a także podpowiedzi społecznej aktywności.

W latach 70. XIX wieku tworzenie masowych czytelni oraz kas pożyczkowych dla ukraińskich chłopów było jeszcze nowością. W związku z tym Towarzystwo w przedsięwzięciach wydawniczych nastawiło się wyraźniej na mieszkańców wsi, w ramach serii Prosvita komentując te

nowe zjawiska, a także inne. W kolejnym dziesięcioleciu to nastawienie jeszcze się wzmoгло.

Kategorię najliczniej reprezentowaną w edycjach Towarzystwa stanowiły teksty literackie, a wśród nich gatunki prozatorskie: opowiadania i krótkie powieści. Jednak nie ma mowy o wysokim poziomie jakościowym. Na prawach wyjątku wydano przekład – tłumaczył Orest Adwinkowski – głośnej powieści (w wersji skróconej) *Chata wuja Toma* autorstwa amerykańskiej powieściopisarki Harriet Beecher Stowe (edycje nr 9 i 10 za lata 1876–1877). Ciekawostkę stanowi decyzja o dodruku 2 tzs. egz. tej książki, który dopełnił standardowy nakład 6 tys. egz. – ze względu na popularność powieści. Innych takich przypadków w latach 1875–1885 nie było.

Spośród autorów ukraińskich najbardziej znany był Iwan Naumowicz. Opublikowaną wcześniej – w 1872 roku – dość znaną jego powieść *Onufrij Gruszkiewicz czarownik* Towarzystwo wydało powtórnie w edycjach za listopad i grudzień 1881 roku oraz za styczeń i luty 1882 roku. Później wydano jeszcze kilka krótkich powieści tego autora: *Dopust Boży*, *Ruski uczeń*, *Dobra Nastia*, *Gminny kum* oraz *Iwaś Grińkiw*. Towarzystwo opublikowało również kilka powieści i opowiadań Ewgena Zgarskiego. W ogóle w latach 1875–1885 stosunkowo często wydawano zbiory opowiadań różnych autorów galicyjsko-ukraińskich, z nastawieniem na szeroki odbiór. Ukazało się łącznie 12 takich tomów, z tego 7 w latach 1877–1879.

Autorami niemal wszystkich prozatorskich tekstów literackich, jakie opublikowało Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego, byli galicyjscy Ukraińcy. Poza skróconą wersją *Chaty wuja Toma*, Towarzystwo nie wydało żadnego szerzej znanego tekstu literackiego. Ukraińskich autorów z Ukrainy Wschodniej (Naddnieprzańskiej) nie wydawano w ogóle, literaturę rosyjską reprezentowały tylko dwa niewielkie opowiadania, w edycjach za lipiec i sierpień 1885 roku, pozyskane w rezultacie kontaktów Towarzystwa z ruchem moskwofilskim. Nie było natomiast translacji z innych języków narodowych, współobecnych w cesarstwie austro-węgierskim. Nawet z czeskiego i słoweńskiego, mimo że oświatowe przedsięwzięcia obu tych grup narodowych uważano w Towarzystwie (wербalnie) za wzorcowe.

Literatura piękna w edycjach Towarzystwa była więc bardzo „galicyjska”: lokalna i prowincjonalna. Być może tak było łatwiej komitetowi redakcyjnemu Towarzystwa. Ale świadczy to też o tendencjach izolacjonistycznych. No i niewątpliwie redukowało to siłę konkurencyjną efektów w rywalizacji z innymi organizacjami społecznymi z obszaru Galicji Wschodniej.

Publikacje Towarzystwa musiały wywoływać spore reakcje, zarówno wśród członków stowarzyszenia, jak i wśród mieszkańców regionu. Jednak ślady tych reakcji na forach publicznych są nieliczne. Na zebraniach ogólnych Towarzystwa kierownictwo starało się unikać ostrych sporów i konfliktów, zatem sugestie tematyczne, jakie tam bywały zgłaszane, też miały tonację umiarkowaną. Propozycje te przejmował następnie wydział i uwzględniał je w planach wydawniczych w takim stopniu, w jakim było to możliwe.

Oceny publikacji Towarzystwa przez czytelników bywały zróżnicowane. Przeważały opinie umiarkowanie krytyczne – jak można wnioskować na podstawie sygnałów prasowych oraz listów kierowanych do wydziału w latach 80. XIX wieku. Żądano więcej książek, większych objętości oraz polepszenia ich treści.

Te wypowiedzi skłoniły wydział do przeanalizowania sytuacji. Retrospektywne opinie wewnętrzne (za lata 1876–1879) sugerowały, że zrobiono wszystko, co było możliwe. Mianowicie z nadsyłanych rękopisów wybierano i publikowano teksty najciekawsze. A że nie wszystkie spodobały się czytelnikom, to już wina głównie samych ukraińskich autorów, którzy w dodatku pisywali niewiele.

Później, tj. w pierwszej połowie lat 80. XIX wieku, podobnych komentarzy było już zdecydowanie mniej. Natomiast syntetyczna opinia kierownictwa Towarzystwa na temat wydawniczych przedsięwzięć konkretyzowała się, jak następuje. Otóż przyjęto do wiadomości krytyczne uwagi o publikacjach, dotyczące zakresów tematycznych, objętości oraz periodycznej częstotliwości. Ale jednocześnie zasygnalizowano niedostatek środków i niedobór doświadczonych autorów. A poza tym niektórym krytykom zarzucono antyrusofilskie nastawienia i zignorowano ich opinie. Tonacja tych samoocen wewnętrznych była więc umiarkowanie pozytywna.

Akceptowano stosunkową różnorodność tematyczną wydawanych książek, podkreślono regularność ich ukazywania się, jak też fakt, że jednak podobały się licznym czytelnikom. Jednym słowem, uznano, że trzeba zadowolić się tym, co jest. Oraz: przypomnieć członkom Towarzystwa o trudnych okolicznościach, w jakich realizowane są przedsięwzięcia wydawnicze. Towarzyszyła temu sugestia, że trzeba wykorzystać cały potencjał informacyjny oraz promocyjno-edukacyjny – w nadziei na korzystniejsze warunki w przyszłości.

Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego a polskie wydawnictwa „dla ludu”

Z początkiem lat 80. XIX wieku obszar i konteksty funkcjonowania Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego zostały poszerzone. Mianowicie zarówno w samym Towarzystwie, jak i w rusofilskich gazetach, które propagowały jego działalność, zaczęto dostrzegać polskie organizacje oświatowe oraz ich publikacje. Wprawdzie popularne książki „dla ludu” w języku polskim ukazywały się już wcześniej, ale w tamtejszych kręgach rusofilskich nie były zauważane. I ta swoista samoizolacja wydawała się wówczas kierownictwu Towarzystwa wygodna.

Jednak u progu lat 80. XIX wieku sytuacja się zmieniła. Krąg polskich towarzystw oświatowych został bowiem powiększony i pojawiły się ich nowe przedsięwzięcia wydawnicze, skierowane m.in. do ludności ukraińskiej. Już pierwsze edycje tych książek, zarówno w języku polskim, jak i w ukraińskim, okazały się rzeczywiście konkurencyjne dla produkcji wydawniczej stowarzyszeń ukraińskich. To zaniepokoiło kierownictwo Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego.

Od początku 1882 roku zarówno „Słowo”, jak też inne rusofilskie gazety zaczęły zwracać uwagę na aktywność polskich stowarzyszeń oświatowych (Towarzystwo Oświaty Ludowej, Towarzystwo Kółek Rolniczych i inne) na terenach Wschodniej Galicji. Publikacje tych organizacji, adresowane do ukraińskich mieszkańców wsi, nazwano pseudoukraińskimi i uznano za niebezpieczne – z zaleceniem ostrożności: żeby nie zajmować się tymi wydawnictwami, ani tym bardziej ich nie czytać.

Charakterystyczne jest to, że chociaż te polskie książki popularyzatorskie (także w wersji ukraińskiej) były tematycznie różnorodne, to rusofilscy polemicy atakowali głównie te, które prezentowały publicystykę o charakterze religijnym (wyrażały sprzeciw wobec schizmy) oraz historycznym – zwłaszcza w odniesieniu do czasów Rzeczypospolitej Obojga Narodów¹⁶. W rezultacie obraz polskich publikacji oświatowych w prezentacji prasy rusofilskiej, a także w reakcjach Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego, był jednostronny i niepełny. Polskie oceny piśmiennictwa rusofilskiego były zresztą takie same.

Od 1884 roku organizacje rusofilskie zaczęły aktywniej reagować na inne przedsięwzięcia stowarzyszeń polskich, a zwłaszcza na organizację licznych czytelni oraz na zaopatrywanie ich w wydawane przez siebie książki. W tym samym czasie wzrosła też liczba czytelni ukraińskich, z tym że pomiędzy różnymi stowarzyszeniami oświatowymi dochodziło

¹⁶ *Изъ села подъ Львовомъ, „Слово”, 1882, 25 ноября (7 декабря), с. 2.*

do rywalizacji w zabiegach o umieszczanie tam własnych publikacji. Stowarzyszenia polskie miały większe możliwości bezpłatnego rozpowszechniania swoich wydawnictw niż np. Towarzystwo im. Michajła Kaczkowskiego i korzystały z tego, oferując je także czytelnikom ukraińskim. Wywoływało to protesty i kontragitacje zrzeszeń rusofilskich.

Warto porównać profil tematyczny wydawnictw Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego oraz polskich ówczesnych edycji o charakterze edukacyjnym i literackim. Otóż Komitet Dziełek Ludowych od 1882 roku prowadził serię Wydawnictwo Ludowe w dwóch wersjach językowych: w polskiej oraz w ukraińskiej¹⁷. Były to niewielkie tomiki (przeważnie o objętości 32–64 stron), małego formatu i ukazywały się w comiesięcznych interwałach – podobnie jak książki Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego.

Porównanie tych edycji z okresu 1882–1885¹⁸ z wydawnictwami Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego ujawnia kilka istotnych odmienności. Mianowicie w książkach z serii Wydawnictwo Ludowe wyraźnie przeważają opowieści dydaktyczne: 52% w wydaniach polskojęzycznych i 57% w edycjach ukraińskojęzycznych. A razem z opowiadaniem o tematyce historycznej stanowią odpowiednio 61% i 64% całej produkcji wydawniczej. Tymczasem wśród wydawnictw Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego – mniej niż 30%.

W edukacyjnych książkach Towarzystwa z pierwszej połowy lat 80. XIX wieku historii Rusi poświęcono 14% tekstów. W edycjach Komitetu Dziełek Ludowych na temat historii Polski oraz Rusi jest publikacji mniej: 2,5% polskojęzycznych i 6% w języku ukraińskim. No i w tematyce historycznej dominowały opowiadania fabularne, a nie teksty popularnonaukowe.

Przyrodznawcze teksty popularnonaukowe w wydawnictwach Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego stanowiły 7% ogółu edycji, natomiast poradniki prawne – 5%. W polskich książkach Wydawnictwa Ludowego za lata 1882–1885 tematyki przyrodznawczej nie było w ogóle, a poradniki prawne stanowiły 1,25% ogółu edycji. Publikacji na temat gospodarowania w wydawnictwach komitetu też było niewiele, bo ok. 3% w języku ukraińskim, natomiast po polsku 9%. Identyczny odsetek (9%) widać wśród edycji Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego.

Są niejaki zbieżności w proporcjach wydawania tekstów o charakterze społeczno-politycznym oraz edukacyjnym. W produkcji komitetu –

¹⁷ J. Potoczny, op.cit., s. 191–194.

¹⁸ *Галицько-русская бібліографія XIX-го столѣтія дополненная русскими изданіями, вішедшими въ Венгрію и Буковинѣ (1801–1886)*, составилъ Иванъ Ем. Левицкій, Львовъ 1895, т. II: Хронологическій списокъ публикаціямъ (1861–1886), с. 391–456; J. Potoczny, op.cit., s. 299–300, 313–317.

tak jak w edycjach Towarzystwa w drugiej połowie lat 70. XIX wieku – stanowiły one 13% publikacji w języku polskim oraz 15,5% w języku ukraińskim. Zbieżne okazują się także proporcje (w początkach lat 80. XIX wieku) edycji książek o charakterze religijno-wychowawczym. Wśród przedsięwzięć komitetu stanowiły one 10% publikacji po polsku oraz 8% po ukraińsku. Dokonania Towarzystwa mają podobny wskaźnik.

Generalnie edycje Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego były tematycznie bardziej zróżnicowane niż publikacje Komitetu Dziełek Ludowych. Być może dlatego, że galicyjscy Ukraińcy-rusofile mieli tylko jedną taką organizację o charakterze oświatowym, toteż starano się w wydawniczym profilu umieścić problematykę możliwie rozległą. Natomiast podobnych stowarzyszeń polskich funkcjonowało kilka i wydawano też więcej książek. Dlatego tematyczne zróżnicowanie było możliwe poza poszczególnymi wydawnictwami.

Ilościowej przewadze tekstów literackich w języku polskim sprzyjało to, że lista autorów – często zawodowych ludzi pióra¹⁹ – piszących po polsku była o wiele bogatsza niż piszących wśród galicyjskich Ukraińców. Wydawcy Komitetu Dziełek Ludowych mieli też dużą swobodę w wyborze zagadnień do zrelacjonowania, zarówno w zakresie problematyki społeczno-politycznej, oświatowej, jak i historycznej. Natomiast Wydział Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego musiał wystrzegać się moskwofilstwa, panslawizmu, a także unikać spornych problemów o charakterze narodowościowym.

Wnioski

Przyspieszony rozwój społeczny oraz narodowo-kulturalny, jaki miał miejsce w Galicji w latach 70. XIX wieku i zwłaszcza na początku następnego dziesięciolecia, jak też nowe okoliczności ekonomiczne i socjalne – wszystko to skłoniło różne instytucje, organizacje, a także poszczególnych działaczy do zajęcia się działalnością oświatową na rzecz tamtejszych mieszkańców. Szczególnie ważne stało się wzbogacenie oferty informacyjnej i szersze jej rozpowszechnianie oraz efektywne wykorzystanie.

W tym kontekście ujawnia się niska efektywność uprzedniej działalności organizacji oświatowych w Galicji, nastawionej na środowiska ludowe. A na przykładzie Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego widać rozległy rejestr przeciwności, które należało pokonywać. Utrudnienia dodatkowe wynikały poza tym z pasywności społeczeństwa, które bardzo

---

¹⁹ J. Potoczny, *op.cit.*, s. 192.

powoli dostosowywało się do nowych warunków egzystencji i było dalekie od społecznego oraz narodowego zaangażowania.

Liczba członków Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego nie była stała. Z początkiem 1876 roku było ich 3,5 tys., w jesieni 1878 roku ok. 6 tys., a jesienią 1885 roku – 3637 osób. Składki opłacano nieregularnie. Autorzy pisywali niewiele. Poza tym działacze terenowi nie zapewniali regularnej dostawy publikacji Towarzystwa, trudno było więc o systematyczną lekturę.

W dokumentach Towarzystwa, w listach do wydziału oraz w artykułach prasowych prezentowane są liczne oceny krytyczne sygnalizujące ponure nastroje i negatywne emocje. Widząc dzisiaj te opinie, można byłoby dojść do wniosku, że działania Towarzystwa oraz innych podobnych stowarzyszeń były wówczas mało skuteczne. Jednak efekty przedsięwzięć oświatowych ujawniają się dopiero w szerszej perspektywie.

No i właśnie: świadczy o nich wzrost w tamtych latach społecznej i politycznej aktywności oraz świadomości narodowej ukraińskiego chłopstwa. Nowa w tym zakresie sytuacja w latach 90. XIX wieku była niewątpliwie następstwem różnorodnych przedsięwzięć stowarzyszeń (zwłaszcza Prosvity i Towarzystwa im. Michajła Kaczkowskiego) oraz działalności czyteln, a także aktywności poszczególnych działaczy – na przestrzeni poprzednich dziesięcioleci.

Przeł. z ukraińskiego Jacek Wojciechowski

Bibliografia

- Д[ѣдицкій] Б.А., *Осмотръ просвѣтительной дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за первыхъ 12 лѣтъ его существованья*, I. Львовская Ставропигія и 300-лѣтній праздникъ ей существованья. Оповѣданье Богдана А. Дѣдицкаго, члена Ставропигійскаго Института. II. Счастнй Потоцкій и Христина Коморовска. Историчне оповѣданье Василя Чернецкаго, [Львѣвъ 1886], (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Декабрь 1885 и Январь 1886. Ч. 121 и 122), с. 70–84.
- Лукашів В., *Видавнича діяльність „Товариства ім. М. Качковського” (друга половина XIX – початок XX ст.)*, Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції „Тернопіль і Тернопілля в історії та культурі України і світу (від найдавніших часів до сьогодення)”, [редактор проф. І.С. Зуляк], Тернопіль 2012, ч. II, с. 172–177.
- Лукашів В.Я., *Діяльність „Товариства ім. М. Качковського” в Східній Галичині (друга половина XIX – початок XX ст.)*: автореферат дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.01 „Історія України”, Тернопіль 2014, 16 с.

- Галицко-русская библиография XIX-го столѣтія дополненная русскими изданіями, вшедшими въ Венгрію и Буковинѣ (1801–1886), составилъ Иванъ Ем. Левицкій, Львовъ 1895, т. II: Хронологическій списокъ публикаціямъ (1861–1886), 736 с.
- Генеральное собраніе членовъ Общества им. Михаила Качковскаго въ Тернополѣ, 17 (29) сентября т. г., „Слово“, 1884, 20 сентября (2 октября), с. 1; 22 сентября (4 октября), с. 1–2.
- Изъ села подѣ Львовомъ, „Слово“, 1882, 25 ноября (7 декабря), с. 2.
- О „русской Лѣтописи“, выданной Обществомъ им. Качковскаго въ 1885 г., С.Г. Шеховичъ, Наука и праця, дорога до счастья, [Львовъ 1885], (Изданія Общества имени М. Качковскаго. Книжечка за мѣсяць Апрель 1885), с. 55–62.
- Сухий О., *Від русофільства до москвофільства (російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у XIX столітті)*, Львів 2003, 498 с.
- Отчетъ о дѣятельности Общества им. Михаила Качковскаго за время отъ 11 (23) сентября 1879 до 4 (16) сентября 1880 г., составленный и прочтенный 4 (16) сентября с. г. на VIII генеральномъ Собраніи членовъ въ Коломыѣ председателемъ Общества Венедиктомъ М. Площанскимъ, „Слово“, 1880, 9 (21) сентября, с. 1–2.
- Статуты Общества имени Михаила Качковскаго въ Коломыѣ, И. Наумовичъ, Съ Богомъ!, Коломыя 1875, (Изданія Общества имени Мих. Качковскаго въ Коломыѣ ч. I), с. 11–21.
- Шестое генеральное собраніе Общества имени Михаила Качковскаго, „Слово“, 1878, 12 (24) августа, с. 1.
- Potoczny J., *Oświata dorosłych i popularyzacja wiedzy w plebejskich środowiskach Galicji doby konstytucyjnej (1867–1918)*, Rzeszów 1998 (Galicja i jej dziedzictwo, t. 10), 331 s.

OLEKSANDR SEDLIAR

Publishing activity and publications of the Michal Kachkovsky Society in the years 1875–1885: a general approach

Abstract. The present article briefly discusses the publishing activity and publications (small size books published on a regular monthly basis) of the Ukrainian Michal Kachkovsky Society within the first ten years of its existence. The society, explicitly engaged in the Ukrainian national interests and Russophile position, was operating in Eastern Galicia (Eastern Poland) and was engaged in educational work and supportive activities in the interest of the local Ukrainians (Ruthenians) from both city

and rural environments. The main executive form of the society was to publish and promulgate popular brochures widely in accordance with the pursued agenda by the society. The authors of the brochures were mostly amateurs, though the subjects raised were many and varied. The subjects included a number of different areas of knowledge, popularised subject themes and encouraged further reading.

At the beginning of the 1880s, domestic political struggle became inextricably connected with the political friction in the region. Regional authorities started to oppose more and more strongly any pro-Russian undertakings, which, accordingly, had its impact on the profile of the editorial activity of the Society. Yet another important factor enhancing the effects of the change in the attitude was the increase in the social activity of the population and the following significant increase in the number of readers. In addition, the offer proposed from other competitive educational organisations, both Polish and Ukrainian, had its own share in the resulting situation.

Keywords: Educational activity in the 19th c. history of Ukrainian publishing movement, Eastern Galicia, popular literature, Russophilism in Eastern Galicia, Michal Kachkovsky Society.